

פתרון הבחינה

היסטוריה

חורף תשע"ט, 2019, שאלון: 22281

מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

שים לב! מן השאלות שתענה עליהן, לפחות שתי שאלות חייבות לכלול קטע מקור

פרק ראשון

בפרק זה על הנבחן לענות על שאלה אחת בנושא שלמד: **בית שני** (שאלות 1-3) או ערים וקהילות בימי

הביניים: בגודל (שאלות 4-6) או פראג (שאלות 7-9)

ממדינת מקדש לעם הספר – בית שני

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1- מקור – הורדוס, "השלטון הישיר"

סעיף א'

הורדוס ניסה להשיג את אהדת העם היהודי באמצעות מפעלי בנייה שונים בדגש על שיפוץ בית המקדש. מפעלי הבנייה והתשתיות שהניח הורדוס ברחבי הארץ חיזקו אותה כמרכז כלכלי. הדבר תרם גם לחיי היהודים בסביבה וחיזק את תמיכתם בו כמלך. גולת הכותרת של מפעלי הבנייה שלו היה שיפוץ בית המקדש דרכו ניסה גם לחזק את אהדת העם כלפיו.

חומות ומבצרים להגנה - "הדברים שפעלתי בימי מלכותי...ורב הביטחון שהביאו לכם". מטעמי ביטחון הורדוס בנה את המבצרים: הורקניה, אלכסנדריון, מכוור, ומצדה בחופו המערבי של ים המלח.

הקמת ערים - "הערים שהקימונו בה (בארץ)". הורדוס הצטיין בבניין ערים חדשות ובהקמת בנייני פאר על פי המודל ההלניסטי-רומי. הוא בנה את קיסריה והפך אותה לעיר הנמל הגדולה והמשגשגת בא"י ובאזור. התיישבו בה יהודים ולא יהודים.

שיפוץ בית המקדש - "את בית המקדש הזה...אנסה לתקן את מה שנפגם מכפייה ומשעבוד בזמן הקדום". גולת הכותרת של מפעלי הבנייה שלו, היה שיפוץ בית המקדש בירושלים – כדברי התלמוד "מי שלא ראה בניין הורדוס, לא ראה בניין יפה מימיו". הורדוס הגדיל את שטח ההר, בנה מחדש

את בית המקדש ואת האולמות שסביבו, חידש את הכניסה אל המתחם ובנה חצרות פנימית וחיצונית והוסיף למקדש שערי זהב מרהיבים ועצומים בגודלם. שלטונו של הורדוס עורר התנגדות בעם היהודי מכמה סיבות- על התלמיד להציג שתיים מאלה -

חיסול שרידי החשמונאים

הורדוס השקיע מאמצים שיטתיים במטרה להכחיד את בית חשמונאי, שהצטייר בעיניו כגורם מתחרה על השלטון. הוא מינה אחד ממקורביו לכוהן גדול. המינוי עורר את התנגדותה של אלכסנדרה בת הורקנוס, אם מרים החשמונאית שהייתה אשתו של הורדוס (כלומר החמות של הורדוס). היא רצתה שבנה, אריסטובלוס יקבל את משרת הכוהן הגדול, בזכות מוצאו מבית חשמונאי. לשם כך, היא הפעילה את קשריה עם שליטי רומא. הורדוס נרתע, פיטר את מקורבו ומינה במקומו את אריסטובלוס החשמונאי. למרות זאת, הוא לא השלים עם המינוי. הוא התמלא קנאה על רגשות החיבה להן זכה אריסטובלוס מהעם. על כן, החליט להתנקש בחייו. היה זה בשעה שהורדוס אירח אותו בארמונו ביריחו. על פי פקודתו, אנשיו הטביעו את אריסטובלוס בבריכה. הורדוס העמיד פנים שקרה לו אסון כבד. אך אלכסנדרה ומרים החשמונאית ראו בו אשם.

השנאה של הורדוס לצאצאי החשמונאים לא נחלשה. ב-31 לפנה"ס אחרי שהתחלף הקיסר הרומי, הורדוס הוציא להורג את הורקנוס, סבה של אשתו, מחשש שהקיסר החדש יעדיף אותו על פניו (שימש כמלך לפי הורדוס). עם כל הצלחותיו עם הרומים, הורדוס הוסיף לפחד מפני צילם של החשמונאים. פחד זה גרם לכך, שהוציא להורג גם את מרים אשתו ואת אלכסנדרה אמה. יתר על כן, משנת 12 לפנה"ס נתגלעו סכסוכים בבית הורדוס מחמת התחרות בין בניה של מרים החשמונאית ובין בני נשותיו האחרות. הורדוס הביא למשפט לפני הקיסר את בניה של מרים (בניו שלו), בחשד לחוסר נאמנות. הבנים הועמדו למשפט, והוצאו להורג בסבסטי.

התערבות בסדרי הכהונה והסנהדרין

כשליט יחיד וכמלך בעל תפיסה הלניסטית, הורדוס התנגד למוסד הכהונה, הוא ראה במשרת הכוהן הגדול מוקד של כוח פוליטי שיש להחלישו. הוא נטל מן המשרה את תוכנה, והפך אותה למשרה פקידותית אשר טעונה את אישורו. בניגוד למסורת היהודית, אשר ראתה בכהונה הגדולה משרה לכל החיים, הורדוס הפך אותה למשרה זמנית, אשר הועברה מכוהן אחד למשנהו תמורת כסף. הכוהנים מונו לשנה אחת בלבד. לאחר שנה המשרה הייתה פנויה למכרז חדש. מטרתו הייתה להקים אצולה חדשה של כוהנים שתהיה נאמנה לו בלעדית ולכן הוא מסר את מוסד הכהונה הגדולה לידי משפחות יהודיות מן הגולה ההלניסטית והבבלית שהיו נאמנות לו.

התלמיד יכול לפרט גם אחד מאלה - החלשת הסנהדרין, חיסול האצולה ביהודה, תמיכה באוכלוסייה ההלניסטית.

סעיף ב'

מדיניות "השלטון הישיר" הייתה שליטה ישירה באזור כבוש באמצעות נציב רומי אשר מונה ישירות על ידי הקיסר. סמכויות הנציב רבות יותר מאלו שישנן למנהיג ב"שלטון העקיף" (שלטון של מלך חסות).

- אחראי על הסדר הציבורי בעזרת חיל עזר מקומי שגייס מהאוכלוסייה ההלניסטית.
- אחראי על גביית המיסים.
- בעל הסמכות השיפוטית.
- המפקח על חיי הדת: המינוי כוהנים, בידיו הופקדו בגדי הכוהן הגדול. הכוהן הגדול המשיך להיות נציג העם לפני השלטונות.

בנוסף, הוא יכול היה לערוך קְנִזּוּס - מפקד שנהגה רומא לערוך בכל פרובינקיה חדשה. המפקד נערך על ידי שליח מיוחד של הקיסר אוגוסטוס והוא כלל: רישום התושבים, מדידת קרקעות, והערכת שווי הרכוש. פעולת המפקד אפשרה גביית מסים מתושבי הפרובינקיה – מס גולגולת מגברים ומנשים, ומסי קרקע.

הרומאים בחרו לנקוט במדיניות "שלטון ישיר" במקומות בהם מלך החסות לא מילא את תפקידיו. שמירה על הסדר הציבורי ובעיקר גביית המיסים היו התפקידים המרכזיים להם נדרשו מלכי החסות. אם לא הצליח מלך החסות לבצע את תפקידיו, נאלצו הרומאים לבסס שלטון ישיר של נציבים במקומו.

למשל, לאחר מות הורדוס, נאבקו בניו על המלוכה אך לא נמצא בעיני הרומאים מחליף ראוי שישלוט על יהודה, ויהווה "מלך חסות". לכן הפכה יהודה לפרובינקיה ולשלטון ישיר של נציבים רומאיים.

שאלה 2- "המרד הגדול"

סעיף א'

גורם למרד הגדול, הקשור להתנהלות של הנציבים הרומים ביהודה:

פגיעה בחיי הדת וברגשות הדתיים – לאומיים –

הנציבים ניסו לפגוע בקודשי היהדות – ניסו להכניס תמונות ודגלי צבא לירושלים ורצחו יהודים כי התנגדו שייקחו כסף מאוצר בית המקדש. הקיסר הרומי קליגולה דרש מכל תושבי הקיסרות להציב את פסלו בבית המקדש. הוראה זו בוטלה אך השאירה משקע מר בקרב היהודים. הגזירה של קליקולה יצרה ליכוד של העם נגד השלטון הרומי.

הנציבים זלזלו בחגי ישראל – למשל חיילים רומאים הכו יהודים ברחבת בית המקדש בחג הפסח.

הנציב מינה כוהנים ששיתפו אתו פעולה או שקנו את הכהונה מכספי בית המקדש.

הנציבים ערכו מפקד שכלל את רישום התושבים, מדידת קרקעות, והערכת השווי של הרכוש. פעולות אלה אפשרו גביית מיסים מהתושבים. המפקד עורר התנגדות כי היהודים ראו בו סימן לאובדן החירות שלהם ואת השעבוד שלהם לרומא.

התלמיד יכול לפרט גם אחד מאלה - החרפת המתח ביחסים בין יהודים לנוכרים, העמקת הקיטוב הכלכלי והטלת מסים כבדים.

גורם למרד הגדול, הקשור לתהליכים שהתרחשו בחברה היהודית:

התגברות הקנאות הדתית בקרב היהודים. קבוצה של יהודים בשם סיקריים טענה שהכניעה לשלטון הרומאים היא חטא כי היא מבטאת את ההכרה באדון אחר חוץ מאלוהים. לכן קראו הסיקריים למרד בשלטון הרומאי וככל שהתגברה המצוקה של העם כך גברה השפעתם ורבים יותר בציבור היהודי תמכו בהם. הסיקריים פעלו נגד הרומאים וגם נגד נכבדים יהודים שנחשדו כמשתפי פעולה עם הרומאים.

התלמיד יכול לפרט גם את התגברות התסיסה המשיחית.

סעיף ב'

תוצאות המרד הגדול בתחום הכלכלי ובתחום הדמוגרפי

בתחום הכלכלי – החקלאות נפגעה והכלכלה שותקה בעיקר באזור יהודה. הרומאים הנהיגו הפקעת קרקעות. כתוצאה מכך נושלו איכרים רבים שנותרו ללא קרקע. הרומאים הטילו מיסים כבדים – מס קרקע, מס גולגולת, ומס שתי הדרכמות שנועד לאחזקת מקדש יופטר והחליף כעונש את מס חצי השקל לבית המקדש.

בתחום הדמוגרפי – מספר ההרוגים היהודים היה גדול מאוד. יהודים רבים נמכרו לעבדות ואחרים נלקחו לשמש כטרף במשחקי הרומאים. מרבית האוכלוסייה היהודית התפזרה בערי המרכז והגליל שנפגעו פחות מהמרד.

שאלה 3- "המשבר הדתי בעקבות חורבן"

סעיף א'

המשבר הדתי שנוצר בחברה היהודית בעקבות חורבן בית המקדש השני נבע מביטול מוסדות ההנהגה הדתית – הכהונה והסנהדרין, ומביטול מקום הפולחן המרכזי של העם – מוקד העלייה לרגל בחגים, מקום הקרבת הקורבנות.

המשבר שנוצר כלל –

• אוירת ייאוש ומשבר –

- אי השלמה עם החורבן: אבל שהוביל לאימוץ חיים סגפניים, אבלות על בסיס קבוע. בריחה והתמכרות לחזונות "אחרית הימים".
- יציאה בהתרסה וכעס כלפי האל שנטש את עמו, "שהרשה" להחריב את בית משכנו, שבא כביכול לעזרת "הרשעים" – הרומים.

- **השלכות אובדן המרכז של הציבור היהודי (דתיות ומוסדיות)** - בהעדר המקדש (מקום העלייה לרגל, הקרבת הקורבנות והמוסדות היהודיים) ובהעדר ההנהגה היהודית שייצגה את היהודים בפני השלטונות (סנהדרין וכוהן גדול) היה חשש מפני התפוררות העם היהודי. סכנת **נטישת היהדות** והצטרפות לזרם דתי אחר (למשל לנצרות שצומחת באותה תקופה).

סעיף ב'

חכמי יבנה ניסו להתמודד עם המשבר הדתי באמצעות הכרה בצורך בשיקום ובתקומה ומעבר לקיים חיים יהודיים גם בלא בית מקדש - ניסיון להתמודד עם המשבר ולהפיק ממנו את המקסימום החיובי ולמלא את החלל שנוצר. מי שהוביל מגמה זו היו ריב"ז ורבן גמליאל.

דוגמאות להתמודדות חכמי יבנה עם המשבר הדתי -

1. כינון הנשיאות ובית הדין הגדול כמוסדות מרכזיים של העם היהודי

- יבנה הפכה למרכז רוחני של יהודי א"י והתפוצות כתחליף לבית המקדש בירושלים. הוקמו בה מחדש הנשיאות והסנהדרין שחזרה לתפקד גם כבית דין. בית הדין הגדול ביבנה פיקח על בתי הדין המקומיים ועל הסמכתם של חכמים ודיינים.
- ביבנה הוקם בית-מדרש שאליו הצטרפו חכמים מכל רחבי הארץ. בית-המדרש הפך למקום שבו לומדים תורה, ולבית דין שפוסק הלכות ומתקן תקנות.
- מושבן של מוסדות ההנהגה היהודית - הסנהדרין והנשיאות ביבנה יחד עם בית הדין הגדול ובית המדרש המרכזי העניקו לעיר מעמד בכיר שהיווה תחליף לירושלים. בכך נמצאה דרך חלופית להבטחת החיים היהודים בהיעדר המקדש – המשך דיון, פסיקה ותיקון תקנות והלכות המתאימות את המצוות לחיי היום יום המשתנים.

2. קביעת מקומו של בית הכנסת כמקום פולחן במקום בית המקדש - בתי הכנסת, שנוסדו כבר בימי בית המקדש והיו בעלי תפקיד מצומצם, הפכו להיות המוקד של הפולחן היהודי - מקום התפילה, ההתכנסות, הטקסים הדתיים, לימוד התורה וההלכה. בית הכנסת החל לתפוס מקום מרכזי בחיי היהודים ולכן כונה "מקדש מעט".

3. לימוד התורה – בית המדרש ביבנה הכשיר חכמים להוראת התורה. בימי חכמי יבנה הוקמו בתי מדרש רבים בהם לימדו תורה ולמדו תורה. התורה הפכה לחלק מרכזי בחיי הפולחן היהודי.

התלמיד יכול להציג גם מאלה - קביעת דרכי כפרת עוונות ופולחן כחלופה להקרבת הקורבנות, קביעת הלכה אחידה המחייבת את כולם והעדר זרמים ופלגים מנוגדים ביהדות, מאבק בנצרות.

פרק שני**לאומיות וציונות**

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 10-13

שאלה 10 - מקור – הרצל**סעיף א'**

הפתרון לבעיית היהודים על פי הספר מדינת היהודים שכתב הרצל הוא פתרון מדיני וגלוי - הקמת מדינת לאום (בתבל ארץ כלשהו) לעם היהודי באישור המעצמות.

שתי פעולות של הרצל לקידום פתרון זה :

משא ומתן עם מעצמות העולם על מנת להשיג צ'רטר על א"י (מול גרמניה והאימפריה העות'מנית) או על שטח הסמוך לא"י (מול האימפריה הבריטית).

כינוס הקונגרס הציוני – הרצל כינס בבזל את הקונגרס הציוני הראשון במטרה להפוך את התנועה הציונית לתנועה לאומית רשמית, לקבוע יעדים ומטרות לתנועה, ולהחליט על אמצעים לטובת מימוש המטרות (במסגרת תכנית בזל). בנוסף - כינוס הקונגרס אפשר להרצל לפרוץ אל דעת הקהל העולמית בנוגע לבעיית היהודים.

פעולה נוספת שניתן להרחיב עליה : הקמת ההסתדרות ציונית.

סעיף ב'

עמדתו של סירקין בנוגע לתכנית אוגנדה כפי שבאה לידי ביטוי בקטע, היא שעל התנועה הציונית לקבל את ההצעה.

"לא הבגידה בציון מכריחה אותנו לפנות אל ארץ אחרת, אלא המצוקה הקשה של המונינו..." - סירקין שולל על הסף שהסכמה לתכנית אוגנדה הינה בגידה בציון, ומצדיק את קבלת ההצעה בכך שמדובר במקלט לילה, במטרה לפתור את מצוקתם של יהודי רוסיה.

סירקין מוסיף ואומר "אין זה נכון כי עם קבלת ההצעה לגבי אפריקה המזרחית אנו מוותרים על התקווה לארץ ישראל" – כלומר הוא רואה בקבלת ההצעה פתרון זמני ולא בויתור על מטרות הציונות שהיא הקמת מדינה בא"י.

"הציונות חייבת ליטול לידיה את היוזמה" – סירקין מחזק את הצורך להיענות ליוזמה הבריטית בכך שהתנועה הציונית צריכה לקחת אחריות על המצב הקשה אליו נקלע העם היהודי (אנטישמיות והגירה המונית) ולחתור לפתרון מידי ונגיש.

אחת הדרכים בהן סירקין מחזק את עמדתו בקטע היא ביטול עמדותיהם של מתנגדי התוכנית : "הנימוקים שהביאו מתנגדי התכנית אינם אלא רומנטיים". סירקין רואה בהם אנשים שאינם פועלים על פי השכל אלא מונעים על ידי רגשות.

שתי עובדות היסטוריות מן הקטע, עליהן סירקין מבסס עמדתו :

”המצוקה הקשה של המונינו” – סירקין מתייחס לאנטישמיות שחווים יהודי רוסיה בעקבות אירועים כמו פוגרום קישינב.

”הצורך הדחוף בהסדרת ההגירה...מדי שנה בשנה מתפזרים הרבה יהודים על פני כל ארצות דכור הארץ...” – סירקין מתייחס להמוני יהודים שעוזבים את מקום מושבם ופונים למדינות אחרות, כמו למשל ההגירה הגדולה של יהודי רוסיה לבריטניה בתקופה זו.

שאלה 11- הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות

סעיף א'

שתי סיבות להתעוררות התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 הן:

1. תנועת ההשכלה

תנועת ההשכלה הוקמה על ידי הוגי דעות, מדענים, חוקרים ואנשי רוח אשר העמידו את האדם במרכז במקום את הדת והאל. אנשי התנועה הבינו כי בטבע מתקיימת חוקיות שהדת אינה שולטת בה. אנשי תנועת ההשכלה דגלו בשני רעיונות מרכזיים:

- **רציונליזם:** הרעיון לפיו העולם מונע ע"י חוקים שהאדם יכול לחשוף לבדו באמצעות השכל האנושי. הכלי היחיד למציאת האמת הוא השיטה מדעית (ניסוי, מחקר ותצפית) ולא הסברים דתיים.
- **ליברליזם:** הרעיון לפיו לאדם יש "זכויות טבעיות", כלומר זכויות המגיעות לו מעצם היותו אדם. הזכויות הטבעיות הן הזכות לחירות, לקניין (רכוש), לחיים ולביטחון, והן מגיעות לאדם באשר הוא אדם והן אינן תלויות בצורת השלטון. תפקידה של המדינה הוא לשמור על זכויות האדם. רעיון זה, הוביל בסופו של דבר לעקרון הדמוקרטיה, לפיו מטרת השלטון היא לשרת את העם ולכן העם גם רשאי להחליפו.

השפעת תנועת ההשכלה על צמיחת הלאומיות:

הפצת רעיונות ההשכלה בקרב ההמונים, עודדה את הרצון לחירות ולשוויון בקרב בני הלאום. תנועת ההשכלה הולידה את הרעיון שאם לאדם יש זכות לחירות, כך גם ללאום יש זכות להיות חופשי משלטון מלוכני או משלטון זר. כמו כן, אם לאדם יש יכולת לקבוע את גורלו בעצמו, ולהבין את החוקיות של הטבע בעזרת שכלו, יש לו גם את האפשרות לקבוע בעצמו מהי צורת השלטון המועדפת עליו. ההמונים החלו להבין שרק מסגרת לאומית (תנועה לאומית או מדינה לאומית) תאפשר להם לממש את רעיונות תנועת ההשכלה.

2. המהפכה התעשייתית:

המהפכה התעשייתית הייתה אירוע מתמשך ששינה באופן קיצוני את פני העולם והאנושות. תוך כמה עשרות שנים, העולם, כפי שהכירו אותו בני האדם, השתנה לחלוטין.

תיעוש ועיור:

המהפכה התעשייתית החלה כאשר מכוונות והמצאות טכנולוגיות החליפו את הידיים העובדות. תהליך זה נקרא תהליך התיעוש. המוני חקלאים נאלצו לעזוב את הכפר ולחפש פרנסה בעיר

הצומחת בתהליך המכונה תהליך העיור. לשינויים אלה, נוסף גידול מואץ של האוכלוסייה באירופה בעקבות עלייה בתוחלת החיים כתוצאה משכלולים בתעשיית המזון ופיתוח תרופות חדשות. המהפכה התעשייתית הרסה את המסגרות החברתיות שאפיינו את העולם הישן – משפחה, כפר, כנסייה. בני אדם חיו מעתה בעיר הגדולה והמנוכרת וחוו בדידות, תסכול וחוסר שייכות.

השפעת תהליך העיור על צמיחת הלאומיות:

כתוצאה מהניכור שהוביל תהליך העיור, חוו המונים משבר זהות. הם נאלצו לחפש מוקד הזדהות חדש. הלאומיות הפכה להיות "דבק חדש" - היא איחדה והעניקה משמעות ושייכות לתושבי העיר החדשים. במסגרת הלאומיות תושב העיר כבר לא לבד: הוא שייך לעם, יש לו דגל, המנון וסמלים לאומיים נוספים איתם הוא יכול היה להזדהות.

תהליך המודרניזציה:

במסגרת תהליך זה, הומצאו כלי תקשורת ודפוס מתקדמים ואפשרו לקבל מידע ורעיונות חדשים בזכות המצאות טכנולוגיות כמו: הטלגרף, הדפוס והעיתונות. גם התפתחות התחבורה כמו רכבות וספינות הקיטור, אפשרה ניידות ואמצעי להעברת מידע ומסרים במהירות ולקהל רחב.

השפעת המודרניזציה על צמיחת הלאומיות:

רעיונות הלאומיות יכלו לעבור ביתר קלות באמצעות כלי התקשורת והתחבורה. תהליך המודרניזציה שימש כאמצעי להתפשטות הרעיון הלאומי והפצתו לשכבות חברתיות שונות במגוון אזורים.

סיבות נוספות אותן התלמיד יכול להציג:

- התנועה הרומנטית
- תהליך החילון
- אירועים פוליטיים.

סעיף ב'

שתי סיבות ייחודיות לצמיחת התנועה הציונית בסוף המאה ה-19.

1. האכזבה מהאמנסיפציה:

בעקבות המהפכה הצרפתית והשפעותיה, קיבלו היהודים אמנסיפציה (שוויון זכויות חוקי) ברוב מדינות מערב ומרכז אירופה. בתמורה, היהודים נדרשו לנאמנות למדינה, למילוי חובותיהם כאזרחים שווים ולניתוק מן הקהילות הנפרדות בהן חיו. בעקבות האמנסיפציה עברו היהודים מספר תהליכים כמו עיור, השכלה וחילון.

אבל האמנסיפציה הצליחה מבחינה חוקתית ונכשלה מבחינה חברתית. שילוב היהודים עודד את הקנאה בהם ואת התגברות האנטישמיות. האמנסיפציה הובילה להשתלבות יהודים בחברה בכל התחומים ולשיפור מצבם הכלכלי, אך ככל שהיהודים השתלבו בחברה האירופאית, כך גברה

השנאה כלפיהם. התעשרותן של משפחות יהודיות כמו משפחת רוטשילד עורר קנאה מצד שכבות נמוכות בחברה שראו ביהודים סמל לניצול כלכלי של החברה האירופאית. יהודים שהכירו בכישלון התהליך בחרו למצוא פתרון מדיני-לאומי שיאפשר להם לממש את זכויותיהם במדינה משלהם.

2. **אנטישמיות:**

לפני המאה ה-19, הייתה באירופה **אנטישמיות מסורתית**, שהיא שנאת ישראל על רקע דתי. כאשר החל להתפתח המדע נולד סוג חדש של אנטישמיות, מדעי כביכול, שמכונה אנטישמיות מודרנית.

במזרח אירופה לא ניתנה ליהודים אמנסיפציה, לכן האנטישמיות שם הייתה מבוססת על שנאת ישראל המסורתית ("אנטישמיות ישנה"), הנשענת בעיקר על רקע דתי ונתמכת על ידי השלטונות. השלטון במזרח אירופה השתמש ביהודים כ"שעיר לעזאזל" והפנה נגדם את זעם ההמונים במקרי משבר פנימיים. לכן היהודים במזרח אירופה היו חסרי הגנה מול ההתקפות הפיזיות שספגו בעידוד השלטון. דוגמאות למקרי אנטישמיות במזרח אירופה הם: פרעות קייב, סופות בנגב, חוקי מאי.

במערב אירופה לעומת זאת, ערכי תנועת ההשכלה הובילו לשוויון זכויות ליהודים שבא לידי ביטוי באמנסיפציה. אך כפי שכבר הסברנו, היהודים לא באמת הצליחו להשתלב מבחינה חברתית ולכן השנאה כלפיהם באה לידי ביטוי באמצעים אחרים. דוגמאות לאנטישמיות במערב אירופה הן: פרשת דרייפוס, הקמת מפלגות אנטישמיות וקריקטורות אנטישמיות בעיתונים.

האנטישמיות באירופה הוכיחה ליהודים רבים שאירופה אינה יכולה לשמש כבית יותר. הרדיפה על בסיס זהותם הדתית והלאומית, חיזקה את הלאומיות בקרב חלק מהיהודים ובכך תרמה לצמיחת התנועה הציונית.

התלמיד יכול לתאר גם את השפעת הצלחת התנועות הלאומיות על היהודים – כגורם שדחק אותם החוצה מהחברה הלאומית המקומית.

שאלה 12- התנועות הלאומיות והתנועה הציונית – מטרה ודרכים

סעיף א'

המטרה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 היא: (יש לציין לפחות 3 מבין הבאות)

- **שחרור מכיבוש זר להשגת עצמאות אֶן מאבק נגד בית המלוכה והכנסייה** כדי להרחיב את זכויות בני האדם ולהקים מדינת לאום ריבונית.
- **מאבק למימוש ערכי תנועת ההשכלה:** התנועות הלאומיות שאפו להפיץ ערכים כמו חירות, שוויון וליברליזם על מנת לגייס את העם לטובת המאבק הלאומי.
- **איחוד יחידות פוליטיות נפרדות לכדי מדינה אחת:** בני האומה היו מפוצלים ונשלטו על ידי מספר נסיכויות/אימפריות. שאיפת התנועות הלאומיות הייתה לאחדם תחת מדינה ריבונית אחת.

- **קביעת אחידות פנימית במדינה:** לאחד את בני הלאום שהיו בעלי מאפיינים תרבותיים בונים באמצעות שלטון אחד, שפה אחת, סמלים לאומיים אחידים (דגל, המנון) וחינוך לאומי אחיד.
שתי דרכים שבהן פעלו להגשמת מטרה זו:

1. **טיפוח תודעה לאומית וחיזוק הרגש הלאומי:** חיזוק הרגש הלאומי נעשה **בעיקר באמצעים חינוכיים**. באמצעות החינוך, האדירו התנועות הלאומיות את מורשת העבר המשותף של הלאום, הדגישו את המאפיינים הייחודיים לאותו לאום, לימדו את המיתוסים וההיסטוריה המשותפת, השתמשו בסמלים ובשפה הלאומית. כל אלו הגבירו תחושת הלכידות, השייכות והנאמנות בין הפרט ללאום.
2. **פעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית:** הקמת אגודות חשאיות (מחתרות) הפועלות נגד השלטון הזר, יציאה להפגנות נגד השלטון וניסיונות להביא למהפכה שתוביל להקמת מדינת לאום ריבונית. בנוסף, נעשתה פעילות דיפלומטית לחיפוש אחר בעלי ברית עם אינטרסים משותפים. התנועות הלאומיות הובילו את העם במלחמות במטרה לכבוש את שטחי המולדת משליטים זרים ולהקים מדינת עצמאית.

סעיף ב'

המטרה של התנועה הציונית נקבעה בתכנית בזל ולפיה יש להקים לעם היהודי בית מולדת בא"י באישור המעצמות.
אחד האמצעים להשגת מטרה זו בתחום התרבות, בו פעלה התנועה הציונית לחיזוק הרגש הלאומי. במסגרת התחום קידם היישוב היהודי בארץ מספר פעולות:

1. **החייאת השפה העברית:**

לתנועה הציונית היה צורך בשפה לאומית מגבשת לצורך טיפוח התודעה הלאומית. הבעיה הייתה שהשפה המאחדת – העברית, הייתה שפת קודש עתיקה, שרוב העם לא הכיר. כמו כן, לעברית היו חסרות מילים רבות על מנת שתוכל להפוך לשפה יומיומית. קושי נוסף בהחייאת השפה הייתה התנגדות הישוב הישן (החרדים שבא"י עוד טרום הציונות ולא הגדירו את עצמם כציונים) ששללו את השימוש בעברית כשפת חול. מי שהיה מזוהה יותר מכל עם מפעל החייאת השפה העברית הוא אליעזר בן יהודה. במסגרת פעולתו הוא ייסד מילון עברי, הקים ועד עברי לישון והוציא עיתון שם פרסם את המילים החדשות והישנות בעברית.

2. **הקמת מסגרות חינוך לאומיות והסתדרות מורים:**

במשך כל שנות העלייה הראשונה והשנייה, הלך והתגבש החינוך הלאומי בארץ ישראל. החינוך הלאומי שימש גורם חשוב בטיפוח רוח הלאומיות וסייע בגיבוש הזהות הציונית שיצרו אנשי העליות בא"י.

מאפייני החינוך הלאומי (עברי) שהתבסס בא"י בתקופה זו:

- שפת ההוראה - עברית.

- לימוד מקצועות בעלי זיקה לאומית: היסטוריה של עם ישראל, תנ"ך, ספרות ושירה עברית, גיאוגרפיה של א"י וכו'.
- טיפוח אהבת המולדת בעזרת טיולים והכרות עם נופיה של הארץ.
- יצירת טקסים ושימוש בסמלים לאומיים.

המורים בבתי הספר היו נושאי הדגל של המהפכה הציונית בחינוך. הם תמכו בפעילותו של אליעזר בן יהודה להחייאת השפה העברית. ב-1903 הוקמה הסתדרות המורים הקיימת עד היום. הסתדרות המורים פעלה במספר תחומים כמו טיפוח החינוך העברי, הוצאת ספרי לימוד בעברית והשתלמויות למורים.

ניתן להביא כדוגמא גם את מלחמת השפות (ריב הלשונית).

שאלה 13 - התנועות הלאומיות – גורמים מסייעים וגורמים מעכבים

סעיף א'

גורם שסייע למאבק התנועה הלאומית באיטליה הוא:

מדיניותו הדיפלומטית הנבונה של קאבור (ראש ממשלת פיימונטה-סרדיניה) שהוביל את המאבק הדיפלומטי לאיחוד ונחשב ל"אדריכל" האיחוד האיטלקי. קאבור כרת ברית עם נפוליאון השלישי מלך צרפת שסייע לאיטליה במאבקה נגד אוסטריה.

גורמים נוספים שניתן להציג:

- פעילותו של מאציני שהחל באגודת "הקרבונרי" (שורפי הפחמים) והקים את תנועת "איטליה הצעירה" שהפכה לתנועה הלאומית ותרם רבות לטיפוח התודעה הלאומית בקרב העם האיטלקי.
- פעילותו הצבאית של גאריבלדי שהוביל את המאבק הצבאי בדרום ומחל על כבודו במטרה למנוע מלחמת אחים.
- מנהיגותו של המלך ויטוריו עמנואלה השני, מלך פיימונט-סרדיניה, אשר תמך בתנועה הלאומית וברעיון איחוד איטליה תחת שלטון הכתר שלו (בשונה ממלכים אחרים שראו בתנועה הלאומית כאויבת המשטר המלוכני שלהם).

גורם שעכב את מאבק התנועה הלאומית האיטלקית:

התנגדות האפיפיור: האפיפיור, מנהיג הכנסייה הקתולית ששלט במדינת האפיפיור במרכז איטליה, זכה לגיבוי בארצות הקתוליות מחוץ לאיטליה. הוא חשש שהאיחוד יערער את מעמדו ויחליש את השפעתו הדתית, ולכן התנגד לו. כמו כן, האפיפיור ומוסד הכנסייה, התנגדו לרעיונות החילוניים של התנועות הלאומיות ומנהיגיהן.

גורמים נוספים שניתן להציג:

- **חילוקי דעות פנימיים** בין המנהיגים הלאומיים של איטליה.

- **המאבק באוסטרליה**: הקיסרות האוסטרית שלטה על שטחים נרחבים בצפון איטליה ונלחמה בתהליך האיחוד שדרש בחזרה את שטחי שליטתה.
- **הפיצול החברתי-תרבותי-מדיני** בין הדרום לצפון.

סעיף ב'

יש להציג בקצרה את הפעילות של הברון רוטשילד בא"י:

חוסר הניסיון החקלאי של אנשי המושבות, הוליד קשיים כלכליים חמורים עד כדי סכנה להתמוטטות ונטישת המושבות. הברון תמך במושבות ביד נדיבה ולמעשה לקח אותן תחת חסותו. הוא כונה "הנדיב הידוע" כיוון שבתחילת הדרך, דרש להישאר בעילום שם. בהמשך ייסד רוטשילד את "שיטת החסות": הוא שלח לארץ פקידים צרפתיים (יהודים), מומחים לחקלאות, והזרים הון רב כדי להבריא את המושבות. רוטשילד תמך כספית בכל אחד מהמתיישבים וכן פעל להקמת תעשיית יין במושבות על ידי גידול גפנים. הפקידים הצרפתים היו למעשה אחראים לעבודתם של אנשי המושבות ואף למשכורתם.

על התלמיד לבחור האם הסיוע של רוטשילד סייע או עיכב את התפתחות התנועה הציונית בא"י. הדרך לתמוך בעמדה הרואה בפעולותיו של רוטשילד גורם מעכב היא להציג את הבעיות עם שיטת החסות:

- הברון לא סמך על העולים (ילידי מזרח-אירופה), שלדעתו היו חסרי ניסיון ובעלי "אופי רע".
 - הפקידים הצרפתיים ניהלו בפועל את המושבות, והאיכרים העבריים חויבו לציית להוראותיהם.
 - הפקידים נהגו בזלזול ובהתנשאות במתיישבים, והיחסים בין בני המושבות לברון התערערו, לעיתים עד כדי פריצות מרידות מקומיות.
 - פיתוח ענף היין והייצוא לחו"ל, לא הצליח לשגשג.
 - אנשי עלייה ראשונה, שהגיעו לארץ כדי לעבוד בעבודה יצרנית ועצמאית, מצאו עצמם מקבלים קצבה חודשית ונמנעים מעבודה קשה (מכאן הביטוי: "לחיות על חשבון הברון"). את העבודה החקלאית ביצעו בפועל הערבים ואילו היהודים הפכו למשגיחים.
 - אנשי המושבות ספגו את התרבות הצרפתית והושפעו ממנה, ובכך התרחקו מיצירת דמות "היהודי החדש" שאותה הגיעו ליצור.
 - מנגנון הפקידות היה מנופח, בירוקרטי ובזבזני.
- הדרך לתמוך בעמדה הרואה בפעולותיו של רוטשילד גורם מסייע היא להציג את תרומתה של שיטת החסות:
- ללא תמיכתו של הברון, המושבות היו ננטשות ואנשי העלייה הראשונה היו עוזבים את הארץ. הברון אפשר למושבות להתפתח ולגדול. רוטשילד אף רכש קרקעות ליישובים נוספים, תמך בפיתוח הכלכלה בארץ והקים במושבות בתי חולים, בתי ספר ובתי כנסת.

פרק שלישי

המאבק על הקמת מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 14-16

שאלה 14 - מקור – שאלת ארץ – ישראל באו"ם

סעיף א'

הגורמים שהשפיעו על בריטניה להעביר את שאלת ארץ-ישראל לדיון באו"ם הבאים לידי ביטוי בתצלומים הם:

פעילות המחתרות בארץ התישה את הבריטים –

בתצלום העליון ניתן לראות את הגדרות שנאלצו להקים השוטרים הבריטים על מנת למנוע פגיעה צבאית במשרדים שלהם בירושלים מאחר והמחתרות יזמו נגדם פעולות צבאיות (כדוגמת פיצוץ מלון המלך דוד).

בתצלום התחתון ניתן לראות אניית מעפילים המנסה להגיע אל חופי הארץ וקריאה כלפי הבריטים כפי שבאה לידי ביטוי בשלט המתנוסס עליה "הדם על ידכם אם תירו על אנייה בלתי חמושה זו..." המסר מתחזק עם החיבור לעובדה שמדובר בניצולי שואה ששרדו את התופת וכל רצונם הוא להגיע הביתה, למולדת "שרדנו את היטלר, מוות אינו זר לנו..."

הבריטים קבעו באמצעות הספר הלבן השלישי, מכסת עלייה קטנה מאוד ביחס למאות אלפי היהודים ששאפו להגיע לארץ, ורדפו אחר אותם אלו שניסו להגיע אליה בגנבה, מעבר למכסות. תנועת המעפילים לא פסקה והמשיכה להגיע לארץ ולייצר לבריטים אתגר צבאי לעצור אותם ולמנוע את כניסתם.

בריטניה נאלצה להשקיע כספים רבים בשמירה על השקט בא"י - בתצלום העליון רואים את המאמצים הבריטים לשמור על עצמם בירושלים באמצעות עוד משאבים – גדרות, חיילים... בתצלום התחתון אניית המעפילים המחייבת עוד ספינות של הצי הבריטי וחיילים שישמרו על חופי הארץ.

בריטניה נמצאת בתקופה זו לאחר מלחמת העולם השנייה, ועלויות הגבוהות של החזקת הסדר בארץ הפכו את העניין לבעייתי ולא כדאי.

הביקורת הציבורית הבריטית ודעת הקהל העולמית – ניכרת בעיקר בסיפורי ספינות המעפילים שנחשפו בתקשורת העולמית והציגו את הבריטים כלא רגישים לניצולי השואה וכחסרי הומניות בהתנהגותם כלפיהם. גם אירועי הטרור שגבו מחיר כבד מחיילים בריטים (תליית הסרג'נטים, פיצוץ מלון המלך דוד) יצרו דעת קהל שלילית בבריטניה ודרישה להחזיר את החיילים "הביתה".

סעיף ב'

אחת מהפעולות הדיפלומטיות של היהודים לגיוס תומכים להחלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 הייתה הפעלת מנהיגי הציונים ויהודים משפיעים בארה"ב ובמדינות העולם השונות, להשפיע על נציגיהם ועל הממשל האמריקאי לתמוך בהחלטה. אחת הטענות שהעלו יהודים מול נציגי העולם השונים הייתה שהעולם חייב לעם היהודי חוב מוסרי בשל זוועות השואה ובשל מצב העקורים באירופה.

עיקרי התוכן של ההחלטה:

- סיום המנדט לא יאוחר מ-1 באוגוסט 1948.
- חלוקת הארץ לשלושה חלקים:
 - **מדינה יהודית:** הנגב, מישור החוף, רוב העמקים, הגליל התחתון והמזרחי כולל הכינרת ואגם החולה. 55% משטח א"י.
 - **מדינה ערבית:** הגליל המערבי, יהודה שומרון. 45% משטח א"י.
 - **אזור בינלאומי בפיקוח האו"ם שיכלול את העיר ירושלים וסביבותיה.** האזור שיהיה מפורז משום קדושתה של ירושלים לשלוש הדתות. כמושל העיר לא יתמנה יהודי או ערבי אלא אדם מבחוץ. את ביטחון הפנים תאבטח משטרה שאנשיה יגויסו בחו"ל.
- קיום אחדות כלכלית בין שתי המדינות ושיתוף פעולה ביניהן בענייני תחבורה ומקורות מים.
- נקבעה תקופת מעבר קצרה עד לביצוע ההחלטה.

שאלה 15 - מחלוקות פוליטיות – אידאולוגיות בשנים 1945-1948

סעיף א'

- שתי העמדות במחלוקת בין היישוב המאורגן ובין "הפורשים", בנוגע לדרך המאבק בבריטים היו: מאבק "צמוד" מול מאבק "רצוף".
- היישוב המאורגן נקט בגישת "המאבק הצמוד" - מאבק שהפעולות שלו צמודות ליעדי התנועה הציונית: פעולה **מדינית** להשגת תמיכה בינלאומית לצד פעילות מחתרנית **להעפלה והתיישבות**. נימוק אחד לעמדה זו – על התלמיד להציג אחת מאלה -
1. העלייה וההתיישבות הן תנאי להקמת המדינה.
 2. מאבק מדיני "בלי דם על הידיים". המאבק הרצוף בטרור פוגע באופי המוסרי של המאבק להקמת המדינה, ומצמצם את היקף התמיכה של דעת הקהל העולמית במפעל הציוני.
 3. "המאבק הרצוף" (של האצ"ל והלח"י) עלול לגרום להחרפת התגובה הבריטית ועלול להביא לעימות ישיר עמה דבר אשר יסכן את המפעל הציוני כולו.
 4. הגדרת האויב- המדיניות הבריטית במסגרת הספר הלבן, ובעתיד- המאבק ינוהל מול הערבים ולא מול החייל הבריטי עצמו.
- הפורשים (האצ"ל והלח"י) נקטו בגישת המאבק "הרצוף". הם סברו שלא נכון להפסיק את המאבק האלים וטענו כי זו הדרך היחידה להשיג את קידומה של הקמת מדינה יהודית ועצמאית. גישה זו כונתה "מאבק רצוף" מאחר והייתה המשך רצוף של פעילות אלימה ומזוינת.
- נימוק אחד לעמדה זו – על התלמיד להציג אחת מאלה -
1. אין סיכוי להידברות עם הבריטים. יש להביא לסיום שלטונם בארץ בכל אמצעי, כולל מאבק מזוין ואלים.
 2. מאבק אלים ומשפיל, יגבה מהבריטים כוח צבאי ותקציב שאינם יוכלו לעמוד בו, בעיקר בתהליך ההתאוששות לאחר מלחמת העולם השנייה, ויגרור ביקורת חזקה מבית שתזרו את סיום המנדט מיוזמה בריטית.

סעיף ב'

עיקרי פרשת אלטלנה –

באחד ביוני 1948, חתמו ישראל גלילי, עוזרו של שר הביטחון ומנחם בגין מפקד האצ"ל, על הסכם לפירוק האצ"ל, ושילוב לוחמיו בגדודי צה"ל. פירוק האצ"ל נמשך מספר שבועות, אך העיבה עליו פרשת האנייה 'אלטלנה'.

בראשית יוני 1948, הפליגה מצרפת האנייה "אלטלנה" (כינוי הספרותי של ז'בוטינסקי), ובה כ-900 עולים וחברי אצ"ל וכן אמצעי לחימה שיועדו לארגון (מאות רובים ומקלעים).

האצ"ל דרש שאמצעי הלחימה שהובאו באנייה יימסרו לגדודים שלו בצה"ל וללוחמיו העצמאיים באזור ירושלים, אך הממשלה סירבה. בן גוריון טען שבמדינת ישראל יכול להיות רק צבא אחד - הלא הוא צה"ל (זאת במיוחד לאור העובדה כי בגין כבר חתם על פירוק האצ"ל ומסירת נישקו לצה"ל).

לוחמי האצ"ל השתלטו על גזרת חוף ליד כפר ויתקין (צפונית לנתניה), והחלו לפרוק את האנייה. חיילי צה"ל כיתרו את השטח, וביניהם ובין לוחמי אצ"ל החלו חילופי אש.

ב-21.6.1948 נכנעו חיילי אצ"ל, אך האנייה "אלטלנה" הפליגה לחוף תל אביב, ושם בפקודת בן גוריון, הפגזו חיילי צה"ל את האנייה.

"אלטלנה" נפגעה, עלתה באש וטבעה. רוב אמצעי הלחימה שהובאו בה אבדו. 19 איש נהרגו בחילופי האש, רובם אנשי אצ"ל. ראשי האצ"ל בחרו שלא להגיב ובכך נמנעה מלחמת אחים.

הפרשה עוררה מחלוקת עזה ביישוב מהסיבות הבאות – ניתן להרחיב בשתיים מאלה –

- החלטת בן גוריון להפציץ את הספינה בעוד יש עליה יהודים, רובם ניצולי שואה מאירופה, עוררה מחלוקת קשה בציבור שטען בחלקו כי מדובר על תגובה חריפה מדי, ולא מידתית.
- העובדה שמלאי הנשק בארץ היה מוגבל והזמן הוא זמן מלחמה, וכל הנשק על האנייה טבע ביס, היוותה גם היא מחלוקת האם נכון היה בשעה כזו לוותר על המלאי.
- תחושת מנהיגות היישוב כי האצ"ל שואף להשתמש בנשק שעל האנייה במטרה ליזום מרד ואולי הפיכה שלטונית, בעוד האצ"ל מתנגדים באופן נחרץ להאשמה זו.

שאלה 16- מלחמת העצמאות

סעיף א'

השוואה בין קשיי היישוב היהודי בתקופת המלחמה הראשונה – "ארבעת חודשי המשבר", לבין הקשיים של מדינת ישראל בתקופת המלחמה השלישית – "חודש הפלישה":

קושי אחד דומה – בשתי התקופות היוזמה בידי האויב –

בתקופה הראשונה היוזמה בידי ערביי הארץ, שבחרו להתנגד להחלטת החלוקה ולצאת בשורת פעולות איבה שהתפתחו למלחמה של ממש.

בתקופה השלישית היוזמה בידי מדינות ערב שפלו למדינת ישראל הצעירה יום לאחר הכרזת העצמאות.

ניתן להתייחס גם לקשיים הדומים הבאים – ישנם ישובים מנותקים הנמצאים במצור של כוחות ערביים (למשל יחיעם בתקופה הראשונה וניצנים בתקופה השלישית), כמות ואיכות הנשק בשתי התקופות נמצאים בנחיתות גדולה ביחס לאויב, הדרך לירושלים עליה נאבק היישוב בשתי התקופות.

קושי אחד שונה – האויב עצמו –

בתקופת המלחמה הראשונה האויב הוא מיליציות ערביות המורכבות מכפריים ומתנדבי הליגה הערבית הבאים לסייע לערבי הארץ.

בתקופה השלישית האויב הוא צבאות מדינות ערב השכנות (בתוספת יחידות עיראקיות הבאות לסיוע צבא ירדן). מדובר בצבאות צעירים ומאומנים.

ניתן להתייחס לקשיים שונים נוספים – בתקופה הראשונה יש נוכחות בריטית בארץ שמגבילה את היישוב, בתקופה השלישית יש לחץ של האו"ם על הצדדים הלוחמים להפסיק את הלחימה; בתקופה הראשונה יש למנהיגות היישוב קושי להבין שהמצב משקף מלחמה, לעומת זאת בתקופה השלישית יש למדינה קשיים לקלוט עלייה במקביל לפלישה, להתמודד עם תחושת המלחמה הקיומית, ולהתמודד עם עייפות הלוחמים.

סעיף ב'

מבצע של צה"ל מהתקופה הרביעית של המלחמה – ניתן להציג כל אחד מארבעת המבצעים הגדולים – יואב, חירם, חורב או עובדה.

הדגמה באמצעות מבצע "עובדה" - ב 10.3 יצאו במקביל שני כוחות של צה"ל לכיוון מפרץ אילת – כוח של חטיבת הנגב שהגיע ראשון "לאום רשרש" (שמה הערבי של העיר אילת), השתלט על תחנת המשטרה והניף על ראש התורן את "דגל הדיו". כוחות גולני הגיעו לאילת שעתיים לאחר מכן. כחלק מהמבצע נכבשו גם אזור עין גדי ומצדה.

השפעת המבצע על תוצאות המלחמה - המו"מ עם ירדן לשביתת נשק החל בתחילת מארס 1949. הירדנים לא ויתרו על שליטתם בדרום הנגב, ולכן סרבו להמשיך בדיונים עד שישראל תכיר בדרישה זו. על צה"ל היה להוכיח, שהנגב בשלמותו מצוי בריבונות ישראל, לכן הוחלט לצאת למבצע עובדה". סימום של מבצע "עובדה" הביא לחידוש המו"מ בין ירדן לישראל ולקביעת האזור כולו כשייך לישראל.

פרק רביעי

סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 17-20

שאלה 17- מקור – עלייה וקליטה

סעיף א'

ההתלבטות של ההנהגה בישראל בשנות החמישים בנוגע למדיניות העלייה שיש לנקוט היא האם יש לאפשר עלייה חופשית ורחבת ממדים או להגביל את העלייה ליכולת הקליטה של המדינה. השיקול של התומכים בהגבלת העלייה הוא הקשיים תקציביים של המדינה הצעירה. לא ניתן היה לספק מקום מגורים לכמות העולים הגדולה: **"התנהלו ההכנות לקליטת העולים במגורי קבע בעצתיים"**.

התומכים בהגבלת העלייה ראו בהיענות מלאה לביקוש לעלייה סכנה לתכנית ההתיישבות: **"עלייה זו יש לכוונה ברובה הגדול להתיישבות ולאזורי פיתוח הארץ"** - כלומר ההנהגה שואפת ליישב את העולים באזורי ספר במסגרת התיישבותית כמו עיירות פיתוח. רק במידה ותוגבל העלייה והמדינה תשלוט על כמות העולים הנכנסים לארץ, ניתן יהיה ליישב אותם על פי האינטרסים של המדינה. מצד שני, היו שראו במצב היהודים בארצות האסלאם שיקול חשוב יותר בקליטת העלייה. **"עצמת החרדה ליהודי מרוקו"** – בחלק ממדינות ארצות האסלאם מצב היהודים הורע לאחר הקמת מדינת ישראל. גולדה מאיר אומרת בקטע שבעתיד עלול להיווצר מצב שבו יהודי מרוקו או תוניס לא יוכלו לעזוב את מדינתם. אמנם על פי ההיגיון המדינה לא מסוגלת לקלוט כמות גדולה של עולים, אבל לא ניתן להגיד ליהודים שהמדינה בוחרת לא להציל אותם, בעיקר שהתחייבה לכך במגילת העצמאות: **"נדמה לי שאנו עומדים ללא אפשרות להגיד ליהודים הללו: לא ניקח אתכם"**.

סעיף ב'

הקשיים של העולים למדינת ישראל בשנות החמישים והשישים הם – על התלמיד להציג שלושה מאלה – מחסור במזון, בעיית דיור, היעדר מקורות פרנסה, סטריאוטיפים שליליים ומדיניות כור ההיתוך.

על התלמיד להציג דרך התמודדות עבור אחד מהקשיים, למשל:

1. מחסור במזון:

המחסור במזון נבע בשל הקושי לייצר כמויות גדולות של מזון, ובשל היעדר תקציבים לרכישת מזון.

דרך התמודדות של המדינה עם קושי זה:

מדיניות צנע: שיטה שהנהיגה הקצבה מסודרת לשורת מוצרים חיוניים בנקודות שחולקו בכמות שווה ע"י הממשלה לתושבים. משטר הצנע אפיין את שנותיה הראשונות של המדינה והתבסס על הנחת היסוד כי המדינה הצעירה מצויה בתקופת חירום המחייבת ריכוז של כל המקורות הכלכליים בידה. **תרומתה של מדיניות הצנע:** השיטה תרמה לצמצום מצוקת המזון

של השכבות החלשות, במיוחד בקרב אוכלוסיית העולים החדשים מארצות האסלאם. למרות הנסיבות והקשיים שעמדו בפני המדינה החדשה, האזרחים לא היו רעבים ללחם.

2. **בעיית הדיור** - בשל כמות העולים הגדולה, המדינה לא יכלה לספק לכולם קורת גג. דרך התמודדות של המדינה עם קושי זה:

מעברות: שיכונים זמניים בהם התגוררו העולים באוהלים, פחונים או צריפים תוך קבלת סיוע מהמדינה, עד אשר יגיעו לשיכון קבע. העולים במעברות עבדו בעבודות דחק כמו סלילת כבישים, נטיעת יערות, עבודות בנייה וכו'.

עיירות פיתוח: עיירות הפיתוח נועדו להיות בעלות אופי תעשייתי – כלומר המפעלים שקמו לצדן, סיפקו את מקור הפרנסה העיקרי של התושבים. מדובר בהתיישבות ששינתה את פניה של המפה העירונית בישראל.

שאלה 18- הדה – קולוניזציה, גורל היהודים בארצות האיסלאם

סעיף א'

תהליך הדה-קולוניזציה הוא תהליך שלילת הקולוניאליזם. תהליך שהביא בהדרגה לסיום שליטת המעצמות על המושבות מעבר לים, והקמת מדינות עצמאיות בארצות אלה. התהליך התרחש בכל אזור בו היה קיים שלטון קולוניאליסטי.

יש להסביר שלושה גורמים שהביאו לתהליך זה:

גורם אידיאולוגי- התפתחות רעיון הלאומיות: העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לרעיון הלאומיות שכבר היה מושרש בקרב האירופאים. המפגש עם האוכלוסייה האירופאית, הביא לפיתוח תודעה לאומית עצמית בקרב העמים המקומיים. לאלה ניתן להוסיף את השפעת התנאים הקשים תחת השלטון הזר.

ניתן להציג גם אחד מאלה - התנגדות אידיאולוגית לקולוניאליזם בשתי מעצמות העל, דעת הקהל בעולם.

גורם כלכלי- משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה: הנזקים הכלכליים והעלות הגבוהה של הלחימה, אילצו את מדינות אירופה להשקיע את הון בשיקום פנימי. הן כבר לא יכלו להרשות לעצמן להמשיך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות בקולוניות, ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלה.

ניתן להציג גם את הירידה ברווחיות המושבות.

גורם פוליטי- השלכות מלחמת העולם: המעצמות הקולוניאליות (בעיקר צרפת ובריטניה) גייסו לצבאן בזמן מלחמת העולם חיילים מן המושבות. לאחר שחיילים אלו חוו לחימה למען עצמאות המדינה, הם שאפו להילחם גם על עצמאות מדינתם. בנוסף, צפו החיילים מקרוב בחולשת המעצמות שנראו עד עתה כבלתי מנוצחות. הלוחמים שהשתתפו במלחמות, חשו כי לאחר הסיוע שהעניקו למעצמות, מגיע להם תגמול בדמות של עצמאות מדינית.

ה ניתן להציג גם אחד מאלה - שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת 'המלחמה הקרה', המאבק של התנועות הלאומיות, הקמת הליגה הערבית.

סעיף ב'

הגורמים שהביאו לצמצום משמעותי של הקיום היהודי בארצות האסלאם:

א. **תהליך הדה-קולוניזציה:** מאחר ויהודי ארצות האסלאם קשרו עצמם בשלטון הקולוניאלי, הרי שתהליך הדה קולוניזציה היה בעל השלכות על חייהם במספר היבטים:

- **שינוי תרבותי:** אחד הביטויים של הדה קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות (המעצמות האירופאיות). היהודים, שרבים מהם אימצו תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת. התרבות הערבית השתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש, מנהגים, תרבות שלטון), ולא כל היהודים חשו בה בנוח.
- **התגברות השנאה ליהודים:** היהודים זוהו כתומכי המשטר הקולוניאלי. התוצאה הייתה העמקת השנאה כלפיהם והתגברות הפעילות נגדם. בחלק מהמדינות שלב המאבק הלאומי מיתן את היחס ליהודים מתוך חשש לפגיעה בתדמית ולעיכוב בהשגת העצמאות. לאחר השגת העצמאות הותר הרסן ותהליך הרחקת היהודים והפגיעה בהם הגיע לשפל חסר תקדים.

ב. **התגברות הלאומיות:** כפי שארע באירופה כמאה שנים קודם לכן, המגמות הלאומיות בעולם הערבי הדגישו את המשותף לכל בני הלאום ודחו את היהודים כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש.

ניתן להציג גם אחד מאלה - השפעת הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות, ציונות וזיקה דתית והיסטורית לא"י, מדיניות "חיסול הגלויות".

שאלה 20 - מלחמת יום הכיפורים

סעיף א'

קובעי המדיניות בישראלי החזיקו בהנחות מוטעות, טרם המלחמה. **תפיסה מודיעינית שגויה - "הקונספציה"** - למודיעין הישראלי הייתה תפיסה שגויה לגבי המציאות מול מדינות ערב והסיכוי לפרוץ מלחמה. ההנחה השגויה גרמה לחוסר הערכות ומוכנות של המנהיגות הישראלית ושל הצבא ובכך תרמה לפרוץ המלחמה. הנחות היסוד של המודיעין הישראלי היו:

- מצרים לא תחדש את האש עד שלא יהיו ברשותה מטוסים המסוגלים לתקוף מטרות בעומק מדינת ישראל (או טילי קרקע-קרקע).
- סוריה לא תצא למלחמה לבד בלי מצרים.
- הערכת המודיעין הישראלי הייתה כי לא צפויה מלחמה לפני שנת 1975.

כל המודיעין שהתקבל הוסבר באמצעות הנחת היסוד המוטעית ("הקונספציה") ומסקנתו הייתה אחת-הסבירות למלחמה נמוכה. ההנהגה המדינית-ביטחונית הניחה שגם אם יפרוץ עימות, הכוח הצבאי הסדיר בסיוע חיל האוויר, יוכלו לבלום אותו, ולכן אין צורך לגייס מילואים מראש (אלא רק במידת הצורך).

תחושת עליונות צבאית: הניצחון המוחץ בששת הימים הביא לתחושת שאננות של ישראל. ישראל חשה בעמדת כוח צבאית ברורה מול מדינות ערב. לתחושה זו התלוותה הרגשת זלזול ביכולת הצבאית של צבאות ערב והערכה כי לא יוכלו לשקם את כוחם הצבאי במשך זמן רב.

ביטחון ביכולות הישראליות - ביטחון ביכולת ההתרעה: היות ולישראל אין עומק אסטרטגי (שטחים שהיא יכולה להילחם בהם מבלי לסכן את מרכזי האוכלוסייה שלה), בנתה ישראל מערך מודיעין משוכלל שהיה אמור לאפשר התרעה מספקת (מספר ימים) למטרת גיוס מילואים. הסתבר כי מערך המודיעין אומנם היה משוכלל והזרים ידיעות על הכנות מצרים וסוריה למלחמה, אך הידיעות לא תורגמו כראוי להתרעה על פרוץ מלחמה. המודיעין נכשל בכך שלא סיפק בזמן התרעה על המלחמה המתקרבת.

ניתן להציג גם אחד מאלה - ביטחון ביכולת חיל האוויר להכריע, ביטחון בקו בר-לב.

סעיף ב'

השפעת מלחמת יום הכיפורים על מדינת ישראל בתחום הפוליטי – ניתן להציג אחד מאלה –

- **שינויים במפה הפוליטית:** ועדת אגרנט פטרה את הדרג המדיני מאחריות למחדלי המלחמה, אך תנועת המחאה נגד הממשלה הביאה להתפטרות שר הביטחון משה דיין ולאחר מכן להתפטרות ממשלת גולדה מאיר. בנוסף, הביקורת הציבורית הנמשכת על הממשלה סללה את הדרך למהפך הפוליטי של 1977, בו עלתה לשלטון לראשונה מפלגת הליכוד בראשות מנחם בגין.
- **הגברת הקיטוב בחברה הישראלית בעניינים מדיניים:** בחברה הישראלית גבר הקיטוב בין ימין מדיני, לשמאל מדיני. הימין - שקרא להגביר את האחיזה בשטחי יהודה ושומרון על ידי התנחלות רחבת היקף (נציגיו היו תנועת "גוש אמונים"). השמאל - קראו לווייתורים טריטוריאליים לערבים תמורת הסדר שלום (נציגיו היו תנועת "שלום עכשיו").

השפעת מלחמת יום הכיפורים על יחסי החוץ של מדינת ישראל – ניתן להציג אחד מאלה –

- **מצרים - המלחמה סללה את הדרך להסכם השלום:** מלחמת יום הכיפורים ("מלחמת אוקטובר" בפי המצרים), החזירה לעם המצרי את גאוותו הלאומית. מצרים ראתה ב"מלחמת אוקטובר" ניצחון צבאי וחגגה מאז בכל שנה במצעד צבאי. הנשיא סאדאת זכה למעמד של מנהיג חזק ומצלית, שהצליח לשבור את מיתוס העליונות הצבאית של ישראל. מצרים הגיעה להישגים ב"הסכמי ההפרדה" (הסכמי סוף המלחמה) בין הצדדים: ישראל נסוגה 30 קילומטר מתעלת סואץ, ניתנה שליטה מלאה למצרים על התעלה ופתיחתה למעבר כלי שיט. הסכמים אלה, יחד עם הגאווה המצרית על תוצאות המלחמה, הכשירו את דעת הקהל המצרית לפתיחת שיחות שלום עם ישראל. מטרת שיחות השלום הייתה להחזיר את סיני לשליטה מצרית, לאחר שהתבהר

כי הסיכוי להחזירה במלחמה אינו גבוה. תהליכים אלו הובילו לביקורו ההיסטורי של סאדאת
בירושלים ב-1977 ולחתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים ב-1979.
• הגברת התלות של ישראל בארה"ב, בתחום הכלכלי, הצבאי והדיפלומטי.